

Круглова О. О.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університету внутрішніх справ)

УДК 351.84

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Розглянуто принципи соціальної політики держави та визначено найбільш ефективний напрямок її розвитку – здійснення «активної» соціальної політики та створення людського капіталу.

Ключові слова: державна соціальна політика, «активна» соціальна політика, соціальна держава, людський капітал, соціально-активне суспільство.

Постановка проблеми. Соціальна політика будь-якої держави спрямована на створення належних умов життя для своїх громадян, реальних можливостей для самореалізації та соціальної захищеності на випадок ускладнення життєвих ситуацій (втрати працездатності, безробіття тощо). В Україні здійснення соціальної політики проявлено в розробці та реалізації державних програм, спрямованих на підтримку найбільш незахищених верств населення країни: дітей, пенсіонерів тощо. Однак соціальні, економічні процеси в державі характеризуються постійними змінами, а відсутність належних результатів щодо забезпечення кожного громадянина гідним рівнем життя свідчать про необхідність постійного вдосконалення та моніторингу дієвості заходів, що передбачені соціальною політикою. Саме така робота є дуже актуальною для розбудови ефективної соціальної політики держави. Державна соціальна політика не повинна оминати увагою будь-які категорії населення своєї країни, прагнучи створення для всіх громадян належного рівня життя та соціального миру в суспільстві.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Серед сучасних науковців, що досліджували феномен соціальної держави, слід назвати таких: С. Алексєєв, В. Бех, Г. Браун, І. Герасимова, Б. Гіллей, К. Горохова, Б. Дікон, С. Завадський, Ч. Лебо, О. Лукашева, І. Осадча, О. Панкевич, Я. Пасько, Н. Пильгун, А. Сіленко, В. Співак, О. Скрипнюк, П. Стецюк, Л. Ярова, І. Яковюк, В. Якубенко, Ю. Шемшученко та ін.

Мета статті – розглянути принципи соціальної політики держави та визначити напрямки її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Зародження і формування соціальної держави відбувається не спонтанно, а як свідчить досвід розвинутих країн, в результаті цілеспрямованої державної політики, запровадження соціальних реформ, розробки спеціальних державних програм, що з рештою призводить до створення ефективних інститутів соціальної держави [6, с. 31].

На формування соціальної держави неабиякий вплив здійснюють національні, етнічні, історичні ознаки суспільства країни, а також особливості культурного, духовного та навіть політичного життя.

Важливим є визначення місця соціальної політики в системі державних пріоритетів України, форми та методи її реалізації. На шляху до розбудови соціальної держави необхідним буде використання відповідного досвіду розвинутих європейських країн, врахування їх проблем та досягнень, а також основоположних ідей, що мають бути обов'язково враховані при подальшому розвитку соціальної політики в нашій країні.

Конституцією України гарантуються кожному громадянину права: на освіту, на працю, на добровільний вибір професії та роду трудової діяльності, на медичну допомогу тощо. Держава в законодавчому порядку встановлює основні соціальні гарантії. Саме вони визначають міру відповідальності держави перед своїми громадянами.

У науковій літературі виділяють такі принципи побудови відносин між громадянами та державою, спрямовані на розвиток належної соціальної політики: принципи справедливості, солідарності та субсидіарності [6, с. 31-32]. Причому принцип справедливості слід розглядати як рівнозначність інтересів державної влади і конкретного громадянина, виробника і споживача, продавця і покупця, роботодавця і працівника тощо. Принцип солідарності означає цілеспрямоване об'єднання різних верств населення навколо основних, визначених державою, цінностей та цілей; допомога сильніших слабким, взаємна підтримка та взаємні обов'язки держави та громадянина один перед одним. Принцип субсидіарності проявляється в тому, що держава виконує лише ті завдання у сфері соціальної політики, які виявляються не під силу вразливій категорії осіб. Останній принцип сприяє подоланню споживацької психології та стимулює ініціативність та соціальну активність громадян.

Виділяють такі принципи ефективної соціальної політики: профілактика негативних стійких соціальних тенденцій та подій, що вже відбулися; соціальне інвестування, що забезпечує скорочення чисельності нужденних; ініціювання й розвиток механізмів самоорганізації, самозабезпечення громадян (інтерактивність) [2, с. 9].

Завданням соціальної політики є запобігання негативним явищам, недопущення зниження добробуту широких верств населення та забезпечення зростання інтегрального показника людського розвитку, запровадженого ООН у 1990 році. Такий показник розраховується щорічно для міждержавного порівняння і вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття як основних характеристик людського потенціалу досліджуваної території. Так, за результатами аналізу цього показника у 2013 році, динаміка рейтингу нашої країни погіршилася (78 місце, в той час як у 2010 році наша країна займала 69 позицію). За критеріями досліджуваного індексу в Україні найкращий стан справ з освітою та грамотністю, помітно гірше зі здоров'ям та довголіттям, а найгірший стан з рівнем життям (економічним розвитком). І це зважаючи на те, що на момент набуття Україною незалежності індекс людського розвитку

був вищий, аніж європейський та центральноазіатський [4].

Перед соціальною політикою в сучасних умовах стоїть неабияке стратегічне завдання – «сприяння механізмам висхідної соціальної мобільності й формування соціального ліфту для всіх груп населення. Відповідно, соціальна політика України концентрується на двох полюсах вікової піраміди. Соціальні зобов'язання стосовно літнього населення й стан пенсійної системи були й залишаються у фокусі соціально-політичної політики української держави. Останнім часом значно більше уваги приділяється демографічній групі, що перебуває на протилежному полюсі, проблемам дітей і дитинства. Тема інвестицій у дітей набуває великої політичної ваги, у найбільш уразливому становищі виявляється населення середніх (працевдатних) вікових груп. Саме населення середнього віку залишається на узбіччі соціально-економічної політики» [8, с. 677-678]. Отже, не слід оминати увагою працевдатне населення, яке в останні роки у зв'язку з економічною кризою збідніло, значна його частина втратила роботу, а відтак унеможлиблюється процес забезпечення за їх рахунок дітей та людей похилого віку.

Звернутися до успішних країн Західної Європи для запозичення досвіду у формуванні соціальної політики не просто. Адже єдиної європейської соціальної моделі немає.

Сучасна соціальна політика у промислово розвинутих країнах Європи почала формуватися з початку 60-х років ХХ століття. Це пов'язано з високою динамікою перетворень економічного та громадського устрою, які проходили під впливом науково-технічної революції і змін змісту праці [3, с. 51-54].

За останні роки в ОБСЄ спеціалісти виділяють ряд режимів благополуччя – моделей, які розрізняються за об'ємом тих або інших пільг і обґрунтуванням права на їх отримання, по фінансуванню та організації:

- англосаксонська – ліберальна;
- північна – універсальізуюча, соціалістична;
- континентально-європейська – корпоративна;
- середньоморська – корпоративна, заснована на традиціях (велике значення надається сім'ї).

Важливим механізмом для реалізації соціальної політики держави є соціальне страхування: як обов'язкове, так і добровільне. Воно також підкріплюється цілою низкою соціальних гарантій та послуг. Однак такий механізм в Україні не є достатньо дієвим, оскільки він лише починає формуватися. Враховуючи високий рівень безробіття та обмежені можливості держави щодо захисту сім'ї, молоді тощо, досить проблемним уявляється сучасний соціальний захист громадян.

Найбільшої популярності останнім часом серед напрямків соціальної політики розвинутих держав є орієнтація на створення людського капіталу, а саме – на направлення частини державного капіталу на заохочення народжуваності та охорону здоров'я населення, підготовку кваліфікованих професійних кадрів, виховування людей, особливо молоді, орієнтованих та здатних на самостійне забезпечення належного рівня власного життя та формування від-

повідальності за власний вибір тощо.

Поняття «людський капітал» уперше було сформульовано в «Політичній арифметиці» В. Петі. Пізніше воно знайшло своє відображення у працях «Дослідження про природу й причини багатства народів» А. Сміта, «Принципи політичної економії» А. Маршалла та наукових роботах інших вчених. У 1950-60-х роках, завдяки дослідженням американського економіста Т. Шульца, було сформовано теорію людського капіталу, як один із самостійних розділів економічного аналізу. Базову теоретичну модель було розроблено й викладено Г. Беккером у книзі «Людський капітал», яка була визнана класикою сучасної економічної науки і стала основою подальших наукових розробок у цьому напрямку [8, с. 674-675].

Теорія людського капіталу формується на припущенні існування безпосереднього зв'язку між інвестиціями в людський капітал і продуктивністю праці, а значить і ефективністю виробництва. Збільшення людського капіталу, відповідно, повинне сприяти зростанню економіки. Одночасно з підвищенням продуктивності праці повинне відбуватися збільшення доходів працівника, що, у свою чергу, стимулює його робити нові інвестиції у здоров'я та професійний розвиток з метою поповнення запасу знань, навичок і мотивацій, щоб згодом його знову ефективно застосовувати. За визначенням Г. Беккера, людський капітал як раз і становлять сукупність природжених здатностей і набутих знань, навичок і мотивацій [1, с. 4-12].

Створення концепції людського капіталу відбувалося за рахунок розширення трактування поняття «інвестицій у людину», яке було раніше запропоноване вченими-економістами Т. Шульцем і Г. Беккером. На сьогодні в дане поняття включаються не тільки витрати на підготовку кадрів, а й інші витрати на відтворення робочої сили. Згідно з розрахунками Всесвітнього Банку, до таких витрат відносять значну частину споживчих витрат, тобто витрати на харчування, одяг, житло, охорону здоров'я, культуру. Причому витрати на ці цілі несе в певних випадках і держава. Відповідно до розрахунків, зроблених Всесвітнім Банком з метою оцінки основних складових національного багатства – людського капіталу, природного капіталу й відтвореного капіталу – людський капітал становить у цій структурі від 70 до 76 % у Західній Європі [7, с. 52]. При визначенні орієнтирів для формування соціальної політики України, як держави, що прагне до європейської інтеграції, важливим буде врахування даної концепції.

Прагнучи скоротити соціальні витрати або хоча б не допустити їхнього подальшого зростання, уряди європейських країн вважають пріоритетною метою надання таких соціальних благ, як охорона здоров'я та освіта. Саме тому державні інвестиції на охорону здоров'я та освіту у ВВП в усіх цих країнах набагато перевищують витрати на оборону [5, с. 33].

У наш час прийнято поділяти соціальну політику на такі різновиди: «активну» та «пасивну». Загальний підхід до визначення «активної» соціальної політики полягає у тому, що при її здійсненні держава орієнтована перш за все на спонукання своїх громадян до навчання, працевлаштування, самороз-

витку та виховання самостійних, упевнених у собі, активних осіб. «Пасивна» соціальна політика держави пріоритетним своїм напрямком обирає підтримання за рахунок соціальних пільг, гарантій та допомоги тих громадян, які не здатні забезпечити собі належний рівень життя самостійно. Фактично держава фінансує громадян, які займають пасивну позицію щодо самостійного забезпечення власного життя.

У країнах Європейського Союзу і Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) соціально активне суспільство вважається кращим і практично єдиним засобом боротьби з бідністю. Під впливом рекомендацій ОЕСР 1994 року і Європейської Комісії 1997 року, заклик до зміни – від пасивного підходу до активного щодо зайнятості в межах соціальних систем – став дуже популярним [8, с. 676].

Досвід економічно розвинутих країн свідчить про ефективність обрання активного напрямку соціальної політики. Держава повинна створити умови для розвитку, навчання, охорони здоров'я навіть тих громадян, які мають певні вади, розлади здоров'я, опинилися у складних життєвих ситуаціях тощо. Кращим для таких людей є створення умов, які сприяють виходу із скрутного соціального становища самостійно, в результаті власних зусиль. Врешті-решт це формує високий рівень самоповаги, вдволення таких осіб і позбавляє державу необхідності постійно фінансувати таких громадян. Отримання ж соціальної допомоги і існування за її рахунок представниками таких верств населення, по-перше, сприяє їх бездіяльності та пасивності, а по-друге, знижує самоповагу, впевненість у власних силах та принижує честь таких громадян.

Створення та реалізація спеціальних державних програм, які б формували соціально активне суспільство, – найбільш цивілізований та ефективний шлях до вирішення соціальних проблем суспільства, який набув підтвердження у досвіді розвинутих країн.

Правильний напрямок, обраний при здійсненні соціальної політики України, має на сьогодні актуальне значення, оскільки держава перебуває у складних умовах політичної, економічної кризи тощо.

При формуванні та здійсненні соціальної політики в нашій державі важливим є правильне визначення пріоритетів, орієнтація на досвід розвинутих європейських країн та врахування особливостей національної свідомості.

Висновок. Таким чином, держава має, спрямовуючи свої зусилля на власний розвиток та економічний ріст, створювати умови для підвищення рівня та якості життя свого населення. Формування людського капіталу та здійснення «активної» соціальної політики (створення соціально активного суспільства) – є тими напрямками соціальної політики, що дозволять найбільш ефективно здійснювати позитивні соціальні перетворення в нашому суспільстві.

Бібліографічні посилання

1. *Безтелесна Л.* Людський розвиток: підходи до трактування суті та умов його забезпечення / Безтелесна Л. // Економіка України. – 2009. – № 7.
2. *Герасимова И. Н.* Тенденции развития социальной сферы и качества жизни населения в современной экономической системе : автореф. дис...канд. экон. наук / Герасимо-

ва И. Н. – Чебоксары, 2008.

3. Данич О. Ф. Сучасні підходи до побудови моделі соціальної держави / Данич О. Ф. // Часопис Київського ун-ту права. – 2011. – № 3.

4. Индекс розвитку людського потенціалу 2013 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/indeks-rozvitku-iyudskogo-potencialu-2013-reyting-ukrayini>.

5. Осадчая И. Постиндустриальная экономика: меняется ли роль государства / Осадчая И. // Мировая экономика и международные отношения. – 2009. – № 5.

6. Пильгун Н. В. Проблеми формування соціальної держави в Україні / Пильгун Н. В. // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 52. – К., 2011.

7. Социальные источники экономического развития / отв. ред. Ф. Э. Бурджалов. – М., 2005.

8. Ярова Л. В. Створення людського капіталу як пріоритет сучасної соціальної політики // Державо і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 49. – К., 2010.

Круглова О. А. Тенденции развития социальной политики в Украине. Рассмотрены принципы социальной политики государства и определено наиболее эффективное направление ее развития – осуществление «активной» социальной политики и создание человеческого капитала.

Ключевые слова: государственная социальная политика, «активная» социальная политика, социальное государство, людской капитал, социально-активное общество.

Kruglova O. O. Trends in the development of social policy in Ukraine. The article deals with the principles of social policy and identifying the most effective direction of its development - of "active" social policy and human capital.

In Ukraine, the implementation of social policy manifested in the development and implementation of programs aimed at supporting the most vulnerable sections of the population of the country: children, pensioners and others. However, social and economic processes in the country are characterized by constant change and lack of adequate results to provide every citizen a decent standard of living evidence of the need for continuous improvement and monitoring the effectiveness of measures envisaged social policy. Such work is very important for building effective social policy. State social policy must not miss your attention any population of the country, trying to create for all citizens adequate standard of living and social peace in the society.

Greatest popularity in recent years among the areas of social policy developed countries is a focus on building human capital, namely the direction of the state capital to encourage fertility and health of the population, training of skilled professional staff and raise people, especially young people-oriented and capable of self-ensure an adequate level of his own life and the formation of the responsibility for their own choices and more.

The article made conclusions about the need for the state to focus on their own development and economic growth and to create conditions for improving the level and quality of life of its own population. The formation of human capital and "active" social policy (creation of socially active society) - are the areas of social policy that will most effectively make positive social changes in the society.

Keywords: state social policy, "active" social policy, welfare state, human capital, social and active society.

Надійшла до редакції 20.06.2014